

LA DEDITIO ILERGETA DEL 205 A.C. LA SOLUCIÓ MILITAR EN LA GÈNESI DE LA POLÍTICA FISCAL ROMANA A HISPÀNIA¹

TONI ÑACO DEL HOYO*

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana. Àrea d'Història Antiga.

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM

La revolta ilergeta de l'any 205 a.C. és producte de les condicions imposades per Escipió l'*Africà* al final de l'anterior revolta, en el 206 a.C., una veritable *deditio in fidem* en la qual Escipió els imposa mesures de càstig relativament suaus. Al cap d'uns mesos, Indíbil i Mandoni es tornen a sublevar. Els successors d'Escipió els imposen unes condicions de rendició objectivament més dures, tot i continuar essent una *deditio in fidem*. Paradoxalment, els ilergetes esdevindran a partir d'aquest moment un dels més fidels aliats de Roma a Hispània.

Les mesures decretades en la nova *deditio* serien el pagament de la soldada per a les tropes romanes, gra per a sis mesos i *vestimenta*, juntament amb la presa d'ostatges dels ilergetes i de la resta de poblacions subvertides, al voltant de 30 *populi*. No creiem, com tot sovint s'ha apuntat, que hom pugui extrapolar d'aquestes dades que Roma ja hauria decidit establir un sistema fiscal de tipus regular.

PARAULES CLAU

Deditio, stipendium, fiscalitat, ilergetes, exèrcit.

ABSTRACT

The Ilergete revolt in Spain in 205 BC was the result of Scipio's surrendering conditions imposed on to this *populus* at the end of its prior revolt, in 206. That was a *deditio in fidem*, in which Scipio punished the Ilergete chiefs, Indibilis and Mandonius, with some relatively soft measures. When revolting again, however, Scipio's successors imposed new surrendering conditions objectively harder, being assured this time Ilergete loyalty forever.

Among the measures decreed in the new *deditio*, we could mention the transfer of Roman soldiers' salaries to Ilergetes, plus corn for six months and *vestimenta*. Besides, prisoners were taken both from Ilergetes and the rest of the about 30 subverted populations. I do not believe, contrary to what has been generally assumed, that Rome decided to set up a regular tax-system from that moment onwards, based upon this *deditio*'s conditions data, only.

KEY WORDS

Deditio, stipendium, taxation, Ilergete, army.

I. ORIGEN I DESENVOLUPAMENT DE LA SUBLEVACIÓ ILERGETA DEL 205 A.C.

Durant l'estiu de l'any 205 a.C. una nova rebel·lió contra els exèrcits romans va esclatar en una Península Ibèrica lliure desde ja feia alguns mesos de la pressió militar cartaginesa. En aquesta

ocasió els ilergetes, sota el comandament dels seus principals cabdills Indíbil i Mandoni, s'havien sublevat contra el domini romà per segona vegada en poc més d'un any, en la que seria la seva última revolta anti-romana abans de convertir-se en un

* Col·laborador del projecte DGES, PB96-1215 (1997-2000).

¹ Versió renovada de l'apartat 4.2, cap. IV, de la nostra tesi de doctorat ÑACO (1997). Aquest treball s'empara en el projecte d'investigació PB96-1215 (1997-2000), *Análisis y modelización del paisaje en la Hispania romana: catastros y estructuras rurales*, dirigit pel Prof. A. Prieto, Àrea d'Història Antiga, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Universitat Autònoma de Barcelona. Voldria agrair també la lectura crítica del manuscrit a la Sra. Dolors Condom i Gratacós i al Dr. Joaquín Muñiz Coello. Els errors que hi persisteixin són naturalment només responsabilitat meua.

dels més fidels aliats de Roma durant la conquesta peninsular (Liv. XXIX, 1, 19-3, 7; Ap. Iber., 38)². Les causes del nou aixecament podrien sintetitzar-se en tres grans factors. En primer lloc, la pressió exercida sobre els mateixos ilergetes per part de les autoritats romanes que mesos enrera havien decretat l'obligatorietat del pagament de gravoses indemnitzacions de guerra, després d'una important sublevació general, que va coincidir en el temps amb un motí de legionaris romans en el campament prop del riu Sucro (Zon. IX, 10; Ap. Iber. 37; Pol. XI, 25-30). Aquestes obligacions havien estat conretes directament amb Escipió l'Africà, com a conseqüència de la derrota militar absoluta ilergeta en el camp de batalla, seguida per l'establiment del que podríem qualificar d'una veritable *deditio in fidem* entre Escipió i els cabdills Indíbil i Mandoni, just abans de la marxa del procònsol de la Península Ibèrica (Pol. XI, 31-38)³. En segon lloc, podríem fer esment també a les conseqüències de l'estrict control militar que els exèrcits romans, comandats aquesta vegada pels successors d'Escipió L. Lentulus i L. Manlius Acidinus, exercien sobre les ciutats ilergetes i els territoris dels seus veïns i aliats. Aquesta política, que ja venia essent habitualment aplicada en la dinàmica d'ocupació romana a Hispània fins aleshores, es caracteritzava genèricament per l'establiment de guarnicions romanes en localitzacions estratègiques, l'exigència d'ostatges i, en especial, l'intent de corresponsabilitzar les poblacions locals en el finançament de les despeses ocasionades pel desplegament militar romà a la zona mitjançant el pagament d'indemnitzacions de

guerra (Liv. XXVIII, 34, 7)⁴. Sabem, no obstant això, que l'any anterior Escipió hauria preferit evitar l'aplicació de gran part d'aquestes mesures sobre els insurrectes ilergetes, tal vegada perquè considerava que només una represàlia pecuniària i un simple acord personal frenaria les seves ànsies expansionistes i els atrauria definitivament al costat de Roma. En aquest sentit, la presència de tropes romanes i aliades a l'entorn del territori ilergeta podia comportar una càrrega massa gravosa per a l'economia indígena, com els fets del campament de Sucro del 206 a.C. no han fet més que demostrar⁵. Aquest encorsetament de l'expansió militar ilergeta va conduir Indíbil i Mandoni a intentar de nou secessionar el seu territori del domini de Roma, quan possiblement aquells encara contemplaven la seva presència en terres peninsulars com a merament conjuntural a causa del recent trasllat del teatre d'operacions principal del conflicte romano-púnic al Nord d'Àfrica (Richardson 1986: 73).

Finalment, i com a tercer element casuístic a tenir present, destacaríem la pròpia marxa d'Escipió de la Península com a una motivació en l'esclat del nou conflicte, encara que de difícil concreció. Aquest darrer argument seria la raó principal que explicaria la revolta ilergeta per a Titus Livi que, com en altres ocasions, maximalitza el protagonisme dels personatges centrals de la narració dels diversos fets històrics que descriu: *nulla alia de causa quam per admirationem Scipionis contemptu impe-*

² No és l'objectiu d'aquest treball entrar a fons en l'anàlisi històrico-arqueològica del món ilergeta, sinó tan sols examinar-ne un episodi certament puntual, però a la vegada d'una gran transcendència històrica. Per a un recull bibliogràfic exhaustiu i recent sobre les fonts, l'arqueologia i la numismàtica ilergeta especialment v. Junyent (1994: 77-94), Pérez (1996a: 145-201), Payà et al. (1996: 119-149), Moret (1977: 147-165). Els ilergetes protagonistes dels fets del 205 a.C. caldria considerar-los, pel que es desprèn també dels registres arqueològic-numismàtics estudiats pels especialistes, una veritable *civitas* constituïda per diferents *oppida* interrelacionats entre si de forma jeràrquica, dels quals *Ilitirna* en seria molt probablement el *caput* des d'un punt de vista polític. En el moment d'entrar en contacte amb Roma, el *populus* ilergeta estaria dotat d'una organització socio-política complexa, esdevenint un poderós Estat de filiació ibèrica i de tradició filopúnica.

³ Seria allò que J. Principal qualifica de *sistema d'Escipió*, Principal (1996: 203-216). Dubtem, tanmateix, com sosté Principal, que existís una administració provincial tendint a la regularització a partir dels fets dels anys 197-195 a.C., per contraposició a un predomini en la dècada anterior del què hom ha convingut a anomenar la *cultura militar*. Nosaltres creiem que aquesta política *ad hoc* tindria la seva continuïtat en el govern militaritzat de les *provinciae* hispanes durant encara moltes dècades.

⁴ "Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec foedere nec aequis legibus amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum uti quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, praesidia urbibus imposita forent". *Traducció*: "L'antic costum dels romans, amb qui no establien relacions d'*amicitia* ni sota un tractat ni en condició d'igualtat legal, era de no exercir-hi la seva autoritat pacificadora fins que no rendís tot allò diví i humà, entregués ostatges, preses les armes i emplaçades guarnicions en les seves ciutats". Aquest text s'esdevé tota una veritable declaració d'intencions del que Titus Livi pensava que havia de ser l'actuació romana en aquests casos, segurament contemporània al present mateix de l'historiador romà quan escriu la seva obra, en època d'August, cronològicament tanmateix molt allunyat de la realitat que estem analitzant en aquests moments.

⁵ Els legionaris amotinats es varen dedicar a l'assalt i el saqueig de les poblacions *stipendiariae* del voltant, en un exemple del què devia significar conviure dins l'òrbita militaritzada del nou ordre romà, no només explicable amb tota seguretat per la particular situació de rebel·lia d'uns soldats romans inactius i en espera de la paga: (Liv. XXVIII, 24, 8): "Et noctu quidam praedatum in agrum circa pacatum erat". *Traducció*: "I de nit alguns havien sortit a saquejar els camps del voltant, prèviament pacificats". Sobre els fets de Sucro v. especialment Salmon (1986: 77-84), Aguilar, Naco (1995: 281-288), Naco (en premsa a), Chrissanthos (1997: 172-184).

ratorum aliorum ortu (Liv. XXIX, 1, 19)⁶. Així mateix, la situació d'un cert relaxament en el control militar d'Hispania, que s'hauria produït en el bàndol romà una vegada Escipió havia retornat a Roma, podria haver facilitat l'èxit aparent de la revolta (Liv. XXIX, 1, 22-24). També segueixen aquesta línia aquells que defensen que els acords entre Indibil i Mandoni i Escipió, en l'any 206 a.C., haurien estat malentesos pels líders ilergetes encarregats de l'administració dels pactes, en considerar que la *interpretatio* indígena (*devotio iberica*) d'institucions romanes com la *fides* o la clientela, tanmateix desvinculades d'un cert sentit d'Estat, inherent a la funció eminentment pública d'Escipió com a procònsol a Hispania, malgrat que era en realitat un *privatus cum imperio*, podria haver decidit el trencament unilateral dels pactes per part ilergeta quan aquest darrer va decidir marxar de la Península. En el cas de la *deditio* del 206 a.C. Roma, i Escipió en el seu nom, no havia exercit una veritable *deditio in dictionem* (Pelletier 1987, 107-124) sobre els insurrectes ilergetes finalment derrotats, sinó que el comandant romà s'havia sentit plenament satisfet amb l'entrega d'una important quantitat com a indemnització de guerra. Aquesta hauria estat entesa com a una compensació, i amb la voluntat de fer més estrets els vincles que l'unien amb els líders ilergetes mitjançant la promesa de fidelitat (*deditio in fidem*), segons ens és a bastament descrit (Liv. XXVIII, 34, 9-11; Ap. Iber. 37)⁷.

Lògicament no tenim notícia de quin fou el reconeixement legal ni l'abast concret de les suposades clàusules del pacte establert entre Escipió i els cabdills indígenes. En especial no sabem quina hauria pogut ésser la seva formulació jurídica, ni tampoc el què haurien representat per a l'aplicació consuetudinària del dret romà fora de Roma, en un moment crucial pel futur del domini romà en el Mediterrani occidental, el govern militaritzat d'unes poblacions indígenes amb graus diversos de submissió segons reflectien els mateixos pactes. Malgrat que globalment la majoria d'aquestes poblacions passaren a ser considerades *dediticiae-stipendiariae*, en tant en quant subjectes a l'autoritat romana de forma gairabé absoluta (Ñaco, en premsa), també és cert que haurien estat molt probablement gestionades en un règim d'una certa llibertat vigilada sota la garantia dels compromisos personals del comandant

romà responsable de la seva rendició. En relació al cas que ens ocupa, no obstant això, desconexem les implicacions polítiques dels pactes bilaterals previs en l'activitat político-militar dels successors legals d'Escipió, a partir del moment en què el Senat encomanà a aquest últim destins molt més gloriosos fora de la Península Ibèrica. No sabem en quina mesura els nous comandants Manlius Acidinus i Lucius Lentulus havien de correspondre amb tot allò acceptat tàcitament per Escipió uns mesos enrera. I, encara més, fins a quin punt podien ser considerats els nous comandants suprems per part de la *pars* ilergeta com a uns interlocutors vàlids del compliment dels acords de *deditio* i fidelitat prèviament establerts per Escipió? (Blázquez 1996: 13-20).

Al mateix temps també ignorem com la interpretació ambivalent d'aquests pactes es reflectiria a grans trets en l'important fenomen de les encunyacions d'imitacions ibèriques de dracmes emporitanes i, en el cas que ens ocupa, en totes aquelles monedes que contenien llegendes atribuïbles als ilergetes. Malgrat la polèmica desfermada en la literatura histórico-numismàtica els darrers anys al voltant de la funció de la moneda i la moneda ibèrica en particular, hom està més o menys d'acord en puntualitzar que aquestes amonedacions podrien haver coincidit cronològicament amb el desenvolupament i el final del conflicte romano-púnic a la Península Ibèrica i, alhora, amb les darreres grans revoltes dels anys 197-195 a.C. Com és sabut, tanmateix, més complex resulta esclarir la influència de la nova potència romana en la regió en l'aparició en escena i en l'ús posterior d'aquestes amonedacions per part del món indígena, que haurien pogut circular fins al c. 180 a.C. Segurament aquesta polèmica ha estat alimentada gràcies al fet de que hom no ha pogut encara posar-se mínimament d'acord en la interpretació històrica del procés d'introducció de la cultura monetària en el món ilergeta, tant en el moment d'haver-se de considerar enemics primer o fidels aliats després. Desconexem també, i especialment per als primers decennis de la presència romana a la Península Ibèrica, el grau d'adaptació de l'economia ilergeta a la proximitat del contacte amb l'ús creixent de la moneda impulsat pels exèrcits i la intendència romana que, en el seu conjunt, necessàriament havia d'influir en els seus aliats més directes⁸.

⁶ Traducció: "no hi havia altra causa que el fet de que l'admiració vers Escipió havia comportat el menysteniment dels altres comandants".

⁷ Marín Díaz (1988: 11ss.), González Román (1989: 187-207), Grelle (1990: 237-256), Baronowski (1990: 359-360), per al cas de la *deditio* dels ilergetes del 206 a.C.

⁸ En aquest sentit, el fet que s'hagin documentat dracmes d'imitació emporitana amb les llegendes *iltirkesken*, *iltirta*, *iltirtar*, *iltirtasalir*, *iltirtasalirban*, de difícil atribució per a *iltirkesken* però identificables amb el *caput* dels ilergetes la resta i, amb una cronologia d'entre finals del segle III i començaments del segle II a.C., ha conduït els especialistes a formular diverses hipòtesis sobre les causes que motivaren no només el començament de les encunyacions sinó, molt especialment per al que

Mesos abans dels fets que estem describint, les quantitats que els ilergetes havien hagut de fer efectives com a indemnització de guerra van ser satisfetes de forma taxativa, en tant que una visualització *de facto* del seu nou grau de submissió *dediticia-stipendiaria*. No podem concebre aquest fet com el primer termini del lliurament d'una taxa o impost, com sembla fàcilment desprendre's de les anàlisis historiogràfiques que fins fa poc s'han ocupat d'aquest afer, i que creiem que haurien de ser notablement matisades⁹. Pel contrari, i d'acord amb l'esperit dels textos i la lògica històrica d'aquests primers anys de presència romana a Hispània, creiem que responen molt millor al què hem qualificat com a una indemnització puntual, la requisició exigida al vençut després de la seva derrota en el camp de batalla o, si es vol, una política fiscal eminentment militar¹⁰. De tota manera, és molt probable que amb la marxa d'Escipió cap a Roma la vinculació personal existent entre Escipió i Indíbil, en el cas que aquesta hagués ultrapassat els límits estrictament polítics per esdevenir de tipus clientelar, hauria pogut desaparèixer *strictu sensu* en tant en quant un dels seus valedors, Escipió, abandonava l'escenari físic mateix dels acords. Els ilergetes podrien no haver copsat directament la validació dels pactes en la figura dels successors del comandant, Lentulus i Acidinus que, segons els defensors d'un caràcter eminentment privat d'aquests pactes, no haurien heretat ni la personalitat ni la legitimitat com a garants dels esmentats pactes d'Escipió, malgrat estar el primer d'ells vinculat també familiar-

ment a la gens *Cornelia*¹¹. Aquesta última representa només una de les interpretacions possibles dels àmbits concrets d'actuació política en els què es desenvoluparen els acords amb els ilergetes, en un context històric per les primeres passes de la dominació romana de la Península. De tota manera, les conseqüències de la primera derrota ilergeta del 206 a.C., suavitzades per la decisió d'Escipió de no imposar ni guarnicions ni tampoc exigir l'entrega d'ostatges, sinó tan sols reclamar una indemnització de guerra juntament amb una política militar que segurament va frenar en sec l'expansionisme ilergeta, devia potenciar en conjunt la gènesi d'una nova reacció violenta, que finalment va esclatar durant l'any següent i que, com veurem, va acabar amb l'hostilitat ilergeta per sempre¹².

II. SUBLEVACIÓ I DERROTA DELS ILERGETES I DELS SEUS ALIATS. LES CONDICIONS DE LA NOVA DEDITIO

El desenvolupament del conflicte bèl·lic que va seguir a l'esclat de la revolta no ens interessa descriure'l de forma detallada, malgrat que els autors antics hi dediquen amplis comentaris com ja és habitual. Un dels objectius d'Indíbil i Mandoni fou aconseguir que els ausetans i altres pobles veïns s'unissin a la revolta que els *principes* ilergetes encapçalaven contra la dominació romana en la regió, àvids tots ells molt probablement també d'una expansió territorial que l'encorsetament a què els obligaven fins aleshores els pactes amb Escipió impedia, precisament quan el mateix comandant havia aconseguit que molts d'ells abraressin la causa romana, traint poc abans les antigues aliances amb els cartaginesos. Tot seguit van decidir concentrar les seves forces de forma immediata en l'atac del territori dels sedetans, aliats tradicionals dels romans si fem cas d'una afirmació de Livi en relació amb la sublevació ilergeta de l'any anterior (Liv. XXVIII,

⁹ Un bon resum és Muñiz (1982: 34ss.), juntament amb les nostres crítiques a Naco (1997: 98ss; 598ss.; 730ss.).

¹⁰ Apià (*Iber.* 37) qualifica aquestes exigències simplement de multa o penalització, utilitzant el verb ζημιώω, multar, castigar. Titus Livi, per la seva banda, les qualifica de *pecunia* amb destinació a la paga dels soldats, *stipendium*, en un passatge un tant polèmic (XXVIII, 34, 11), i que discutim a bastament en la nostra tesi (Naco: 1997, 110ss.: "La polèmica en torn del significat del terme *stipendium* i la resolució del conflicte").

¹¹ Rodríguez Adrados (1946: 164ss. i 192ss.), Blázquez, Tovar (1975: 36). Eckstein (1987: 228-229). En aquest sentit, Knapp (1977: 16-65) defensa que, malgrat la importància del trencament dels pactes, la política dels successors d'Escipió de manteniment de les conquestes sense més intervencions destacades seria aprofitada pels cabdills ilergetes, seguint Titus Livi de forma potser massa literal. Per la seva banda, Roldán (1978: 56) creu que existiria una pressió fiscal fruit de les impositions d'Escipió i que amb la *devotio* no és suficient per a explicar l'aixecament ilergeta. En defensa d'aquesta última tesi s'hi afegeix Dupré (1981: 150) i, molt darrerament, Principal (1996: 206ss.).

¹² Cf. *Infra.* 7ss.

24, 4). La major part dels combats malgrat tot es du-gueren a terme en la zona ausetana i ilergeta, i en la batalla final Indíbil va resultar-ne mort, juntament amb uns 13.000 *hispani*. El comandament ilergeta, que havia recaigut tot seguit en Mandoni, va inten-tar personalitzar en el protagonisme del cabdill de-saparegut la culpa del desastre davant de les armes romanes, tot demanant la rendició i entregant les ar-mes de forma voluntària com un gest decisiu de cara a aconseguir un tracte relativament benigne.

Les condicions de la nova *deditio* imposades per Lentulus i Acidinus implicaven en primer lloc l'entrega de Mandoni i de la resta de caps responsa-bles de l'aixecament, les propietats particulars dels quals foren confiscades (Ap. *Iber.* 38), tot i que no sabem si això només implicava els béns dels perso-natges entesos aquests com a *privati* des d'un punt de vista jurídic o si, en canvi, aquestes mesures tenien alguna repercussió directa per a l'Estat del qual eren cabdills. El fet de que Roma hagués amenaçat d'envair el territori ilergeta i el de la resta de pobles sublevats, *in agrum Ilergetum Ausetanorumque et deinceps aliorum populorum* (Liv. XXIX, 3, 3), probablement significa que, malgrat l'enduriment de les condicions que es derivarien de l'aplicació d'algunes de les noves clàusules, els tractes de *dedi-tio in fidei* establerts en aquells moments amb aquestes poblacions encara els atorgaven *de facto* independència política. Com ja hem insinuat més endalt, a partir del 205 a.C. els ilergetes van esdeve-nir uns fidels aliats de Roma malgrat la més que pro-bable pèrdua d'iniciativa pròpia en camps com la política exterior, juntament amb l'aplicació d'altres mesures de caràcter coercitiu que demostrassin fe-faentment la seva submissió jurídica a Roma com a conseqüència de la seva derrota en un conflicte bèl·lic com el que ens ha ocupat¹³. Paradoxalment,

l'enduriment objectiu de la nova *deditio* del 205 a.C. va comportar immediatament l'assumpció per part dels ilergetes d'un nou paper geopolític en la re-gió, d'una forma molt més directa que no havia suc-ceït l'any anterior amb els relativament benèvols

cialistes, i que no entrarem a discutir, però que és possible que contiguessin esments directes a la fidelitat que se'ls devia, [*EOS IN FIDEM*] *ACCEPIT*. La fixació del text és encara una qüestió àmpliament debatuda, ja que fins ara han aparegut diverses lectu-res, per part de C.Castillo, D. Nörr, J. S. Richardson o L. A. Gar-cía-Moreno, modificant i corregint en especial la restitució de les lletres perdudes de la primera versió del 1984 (i que podem sinte-titzar en *Hep* 1, 151; *Hep* 2, 191 i *Hep* 3, 113). A nosaltres, però, allò que més ens interessa és que la inscripció, una vegada presen-tat els fets, segueix detallant una a una tot seguit les condicions de la *deditio*, una vegada el seu consell havia emès el seu dictàmen favorable sobre allò que els devia ser exigít. A continuació, se'ls exigeix els captius, els cavalls i les ases que ells haurien pres, *INPERAV[IT...] CAPTIVOS EQVOS EQVAS CEPISENT[...]*, la qual cosa probablement significa que aquestes mesures responen a la decisió expressa del procònsol d'exigir responsabilitats sobre les ràtzies que prèviament haurien protagonitzat els *Seanoc[...]*, ara *dediticii*, com interpreta Hoyos (1990: 94). El text continua confirmant que les demandes de Caesius foren totalment satisfe-tes, *OMNIA DEDERUNT*. Tanmateix no hi ha rastre en la inscripció a la presa d'ostatges, que sí que apareixen en el cas del ilergetes. De tota manera, i segons algunes interpretacions de la part perduda del text, al costat dels captius, les mules i els cavalls, pot-ser també hi hauríem d'incloure armes [*IT VT EI ARMA ATQUE*], segons C.Castillo, *Hep* 1, 151, la qual cosa ens acosta molt més a algunes de les clàusules de la *deditio* del 205, o del text de Titus Livi, XXVIII,34,7. Lògicament, l'apartat més polèmic de la inscripció d'Alcàntara és aquell en el qual el procònsol anuncia que les seves terres, habitatges i fins i tot lleis dels que en gaudien abans de la rendició els siguin retornats, no obstant això, en ús de fruit, tot seguint una formulació coneguda del dret romà: *EIS REDIDIT DVM POPVLV [S SENATVSQVE] ROMANVS VELLET*, i que també apareix en el Bronze de Lascuta, Ebel (1991: 439-448). Les diferents lectures proposades per a les dis-posicions que conclouen en aquesta última fórmula no ens permeten aventurar massa hipòtesis, tot i que sembla que els especialis-tes no difereixen en l'essencial (cf. *Hep* 1, *Hep* 2, *Hep* 3). Mal-grat tot, les clàusules contingudes en aquesta *deditio* semblen mostrar-nos en primer lloc una tendència a tractar cada cas parti-cular de rendició com a un *unicum* i, a més a més, la utilització de fórmules jurídiques com la *possessio* sobre els béns dels vençuts, i entre ells les terres de conreu, és clarament indicativa de tota una política de gestió de la conquesta d'Hispania on el reassentament d'elements indígenes serà molt probablement molt més habitual, com a mínim, en el segle II a.C., que no l'establiment de nous as-sentaments de filiació no-indígena, Prieto (1995: 213-226). Fi-nalment, i tenint present que la inscripció es data un segle després dels fets que estem analitzant, la política romana en els processos de *deditio in fidei*, com segurament seria també el cas d'Alcàntara, malgrat la fermesa de les actituds que reflecteixen les disposicions legals de l'epígraf, roman certament contempo-ritzadora, tractant cada cas de forma individualitzadora. La posi-ció del procònsol Caesius li permet continuar mantenint pràctica-ment inalterable el pragmatisme de la política romana a Hispania que li garanteix la superioritat militar per vèncer un enemic, pot-ser d'altra banda no gaire perillós i, al mateix temps, assegurar-se la fidelitat d'un nou aliat, incorporant-lo a la llista de comunitats distingides amb aquest qualificatiu. En aquest sentit és ben fàcil comprovar que les regles del joc ben poc han canviat en tot un se-gle de domini romà.

¹³ Al llarg del segle II a.C., el període de màxima expansió territorial en la conquesta romana d'Hispania, existeixen nom-brosos testimonis, fonamentalment literaris i epigràfics, descri-bint situacions de *deditio* anàlogues a la que ens ocupa, com mos-tra amb diversos exemples Marín Díaz (1988: 17ss.). A banda del cèlebre epígraf de Lascuta (CIL II 5041), que sembla commemora-r la *deditio* de la ciutat d'Hasta a mans del pretor L.Aemilius Paulus en l'any 189 a.C., i que té importants conseqüències per als serveis de la *Turris Lascutana*, que hi haurien depès en règim de servitud, cf. bibliografia posta al dia a: Castillo (1995: 198-199, n. 56); Nàco (1997: 365-379), caldria en especial fer esment de l'anomenat Bronze d'Alcàntara, o *Tabula Alcantarensis* (AE, 1984,495), la primera publicació sobre la qual apareix en l'any 1984, deguda a López Melero *et al.* (1984: 265-323), juntament amb la posta al dia bibliogràfica de Pena (1994: 329-337, n.9); Castillo (1995: 198-199, ns. 53-55). Molt sintèticament, en aquesta inscripció sembla constatar-se l'escenificació del procés d'una veritable *deditio* que tingué lloc en l'any 104 a.C., i en la qual el governador de la Ulterior, L.*Caesius*, rebria en rendició el *POPVLVS SEANOC[...]*, sota formulacions que varien segons acceptem algunes de les diverses lectures proposades pels espe-

pactes amb Escipió. De la resta de poblacions igualment implicades en la revolta, i també vinculades pels nous tractes de *deditio*, no en tenim tantes dades, tot i que segons es desprèn del què va succeir en la gran revolta indígena del 197-195 a.C., haurien defecionat el bàndol romà per unir-se als rebels, la qual cosa significa que en aquella ocasió els ilergetes es convertiren en els únics aliats de Roma en la regió, i pràcticament en tota la Península Ibèrica, en mantenir-se fidels als pactes de *deditio in fidem* del 205 a.C., malgrat que objectivament podrien haver fàcilment aparegut estats d'opinió favorables al trencament dels acords.

En aquest sentit, un text d'Apià confirma plenament el caràcter repressiu de les exigències directes sobre els ilergetes i la resta de pobles sublevats en els moments immediatament posteriors a la seva rendició incondicional, la qual cosa ens condueix a pensar que ja no era possible esperar de nou la *benevolència* que havia demostrat Escipió l'any anterior. En aquesta ocasió els foren imposades unes dures condicions de submissió amb importants multes, confiscació d'armes, entrega d'ostatges i, el què Livi no explicita però sí que ho fa Apià, l'establiment de guarnicions militars romanes la imposició de les quals, com sabem, Escipió havia expressament descartat l'any anterior: *τά τε ἔθνη τὰ συναράμενα αὐτῷ χρήμασιν ἐζημίωσαν, καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν παρείλοντο, καὶ ὄμηρα ἤτμισαν, καὶ φρουρὰς δυνατωτέρας αὐτοῖς ἐπέστησαν* (Ap. *Iber.* 38)¹⁴.

La política encaminada a un major control del món indígena es va fer efectiva en aquesta ocasió amb la inclosió d'una forma explícita en les clàusules de la nova *deditio* de les disposicions necessàries per establir les guarnicions militars que Escipió havia condonat en l'any anterior, potser fins i tot inexplicablement des d'un punt de vista geoestràtegic. Si aquestes guarnicions haguessin estat ubicades en territori ilergeta amb motiu de l'anterior revolta, com el passatge sorprenentment deixa entreveure d'alguna manera, molt probablement haurien pogut contenir millor els primers focus de la rebel·lió o, tal vegada, fins i tot evitar-la. Les noves condicions acceptades per ambdues parts apopen aquests pobles a un grau de submissió semblant al de la resta de *dediticii* ja existents a la Península. Únicament allò que els en diferencia és tanmateix que a partir d'aquest moment els ilergetes fins i tot formaran part

¹⁴ Traducció: "Els pobles que recolzaren la revolta foren multats, els sostragueren les armes, exigits l'entrega d'ostatges i imposats guarnicions més fortes". Se'ns fa evident la comparació —condició a condició— d'aquest passatge d'Apià amb el famós text de Titus Livi (XXVIII, 34, 7), cf. nota n. 4, que reiteradament hem qualificat de veritable *manual* romà del tractament al vençut.

dels exèrcits auxiliars com a aliats de Roma. Aquest fet demostra que el mecanisme més habitual per establir pactes de caràcter militar amb els indígenes sens dubte es basava en una rendició prèvia, la *deditio*, com d'altra banda venia essent ja normal des del 218 a.C., tot i que les seves clàusules interiors diferien enormement segons els interessos militars de Roma en cada moment i, és clar, de la fórmula emprada en cada rendició. Recordem que el mateix Apià fa esment que els successors d'Escipió, amb motiu de l'esclat de la insurrecció indígena i a banda de reorganitzar les poques tropes regulars de què disposaven, van haver de reclutar urgentment cosos auxiliars indígenes entre els seus aliats, als quals qualifiquen de *sotmesos*, en un exercici de sorprenent sinceritat que més aviat s'acosta al cinisme més mordaç quan afirma que *καὶ δύνανται ἄλλην ἀπὸ τῶν ὑπηκόων συναγαγόντες* (*Iber.* 38)¹⁵. Tornat al cas dels ilergetes, la prova més evident de la seva fidelitat és que cap altra rebel·lió destacada succeeix en la zona fins a l'esclat de la revolta generalitzada del món ibèric en l'any 197 a.C., de la qual els ilergetes en seran una important excepció, mantenint-se en tot moment al costat de Roma, malgrat haver estat pràcticament envoltats per territori enemic. En aquest sentit, coneixem l'arribada d'una ambaixada del cabdill ilergeta *Bilistages* al cònsol M.P.Cató en el 195 a.C. (Liv. XXXIV, 11), quan el comandant romà es trobava acampat prop d'Empúries, demanant-li 3.000 homes per garantir la seguretat dels seus aliats que es trobaven ja envoltats d'insurrectes (Richardson 1986: 82).

Continuant amb el relat de Titus Livi sabrem com Lentulus i Acidinus varen encarar el final de la rebel·lió del 205 a.C. La primera mesura presa fou que tant Mandoni com els altres cabdills fossin detinguts i portats a suplici, *ibi Mandonius ceterique principes comprehensi et traditi ad supplicium* (Liv. XXIX, 3, 4), la qual cosa ja demostra la implacabilitat de les condicions de la nova *deditio* respecte als mateixos líders de la revolta. Seguidament, ambdós comandants prenen la decisió, de molt més difícil interpretació històrica, d'imposar sobre les comunitats hispàniques participants en l'alçament armat tot un seguit de mesures i requeriments que, per una banda, endurien les accions empreses per Escipió l'any anterior i, per l'altra, seguien fil per randa la praxi habitual romana en els casos de tractament de l'enemic vençut, segons l'abans esmentada definició de Titus Livi (XXVIII, 34, 7). Malgrat que les condicions de la *deditio* semblen afectar tots i cadascun dels *populi*

¹⁵ "I a part altres forces procedents de les poblacions *sotmeses*"; Roldán (1993: 29ss.).

hispanos participants en la insurrecció, tot i que de tots ells només s'esmenten explícitament els ausetans, no se'ns escapa el paper central i la repercussió del lideratge ilergeta en la sublevació i, òbviament tampoc el seu protagonisme en el moment d'establir un càstig exemplar per a aquests *hispani* (Pelletier 1986: 11ss.). El text que ara ens interessa, l'anàlisi del qual s'escau força complexa tant des d'un punt de vista sintàctic com històric, ens diu que *Hispaniae populis reddita pax; stipendium eius anni duplex et frumentum sex mensum imperatum sagaque et togae exercitui, et obsides ab triginta ferme populis accepti* (Liv. XXIX, 3, 5)¹⁶. Malgrat la dificultat intrínseca a la comprensió del passatge, que analitzarem amb tot detall en els paràgrafs següents, tot sembla indicar que el context històric en el què Lèntulus i Acidinus exigeixen tot aquest seguit de reclamacions és el d'una rendició o pacificació total (*reddita pax*) de la regió fins aquell moment controlada per Roma. Aquesta situació seria clarament identificable amb la imposició d'un estatut de subjecció, de tipus *stipendiarius-dediticius*¹⁷, segurament dins d'uns acords de *deditio in fidem*, jurídicament semblants però a la pràctica molt menys favorables que els anteriorment negociats per Escipió. Sembla lògic pensar que en la mentalitat dels seus successors a Hispània no només s'intueix l'intent d'aplicar un càstig exemplar als instigadors de la rebel·lió, els ilergetes i els seus aliats, tot reclamant-los les garanties necessàries per evitar-se noves revoltes. Al mateix temps, però, les dificultats financeres de la intendència romana a la Península Ibèrica es posen en evidència al llarg del passatge de Titus Livi, quan la major part de les requisicions exigides serviran d'una veritable compensació per les despeses

¹⁶ Traducció: "Es va restablir la pau als pobles d'Hispània; un *stipendium* per aquell any fou doble i s'exigí l'aprovisionament de blat per a 6 mesos, juntament amb capots i togues per a l'exèrcit, i així mateix foren acceptats ostatges provinents d'una trentena de *populi*". En no existir una traducció reconeguda que coneguem en català, hem traduït aquest passatge en base a les traduccions en altres llengües de Moore (1971), i de Villar (1993), juntament amb els comentaris i matisacions previs dels Drs. M. J. Pena i J. Carbonell, UAB, i de la Sra. D. Condom, *I.B. Vicens Vives*, Girona. Segons aquests darrers sembla que estaríem davant d'una multiplicitat d'estructures paral·leles de caràcter coordinat copulatiu i juxtaposat de difícil anàlisi sintàctica, la qual cosa es reflecteix en la traducció que proposem. De difícil anàlisi és, en especial, *imperatum*, ja que no sabem fins a quin punt depèn en alguna mesura o és totalment independent d'*accepti*. Tampoc sabem perquè el text especifica que els capots i les togues serien *exercitui*, quan tot sembla indicar que la totalitat de les mesures aplicades sobre els ilergetes en forma de requisicions puntuals tenien com a destinació l'exèrcit romà.

¹⁷ A. Schulten, "Dediticii", *PW*, IV, 2359-2363; *D-S*, vol. D, 45ss.; cf. Naco (1997: 110ss.; 691ss.).

ocasionades pel conflicte. El fet que l'historiador en concreti els continguts d'una forma tan detallada (indemnització per a la paga de la soldada, aprovisionament frumentari i equipaments diversos), exemplifica magníficament la precarietat de la hisenda romana a Hispània quan l'escenari principal de la guerra contra Cartago s'havia traslladat ja a l'Àfrica. A la vegada, es manifestava amb tota la seva cruesa el caràcter principalment depredatori i *ad hoc* de la política fiscal romana a la Península Ibèrica, molt allunyada d'allò que constitueix el paradigma d'un règim fiscal regularitzat. Tot això malgrat els obvis i interessats comentaris del propi Titus Livi en el sentit de que la revolta fou apaivagada en pocs dies, pressuposant una manifesta superioritat romana en tots els fronts, que segurament s'apropa a la realitat, però que devia costar grans esforços a la metròpoli (Liv. XXIX, 6, 1)¹⁸.

Passant a analitzar amb gran detall el passatge de Titus Livi abans esmentat, ens adonem que en primer lloc els comandants vencedors reclamaven *stipendium eius anni duplex*, que en la majoria de traduccions ha estat interpretat com la imposició d'una taxa doble d'un suposat impost directe, reflex tal vegada del què haurien pagat els ilergetes ja en l'any 206 a.C., també com a compensació de guerra per la seva derrota davant Escipió en l'any anterior i que, a la vegada, ens dona la clau de la interpretació històrica de la seva difícil significació semàntica: *pecunia tantummodo imperata ex qua stipendium militi praestari posset* (Liv. XXVIII, 34, 11)¹⁹. Malgrat tot, la idea que més ha sovintejat en una part de la historiografia que s'ha dedicat a l'estudi del període conclou que estaríem davant d'una primera dada explícita sobre la recaptació d'un impost directe a Hispània, del qual de tota manera hom en desconexeria la taxa, la forma de recaptació i, lògicament, l'abast històric del què significaria la teòrica existència d'un impost amb totes les lletres en un territori sobre el qual encara Roma només hi exercia un domini militar, que podríem qualificar com a

¹⁸ Richardson (1976: 147ss.); Knapp (1977: 37ss.); Muñiz (1982: 44); Richardson (1986: 72): "The context within which *stipendium* is mentioned here shows that it refers to pay for the army which was collected by Lentulus and Acidinus just as it had been by Scipio the previous year. The word does not mean here, as it did later for taxes levied in Spain, a fixed annual sum drawn from the province, since the amount is described as *stipendium eius anni duplex*, twice the *stipendium* for that year. Although there were the beginnings from which grew the more systematic taxation described by Roman writers from the first century BC onwards, at this stage *stipendium* seems to be still an *ad hoc* levy to pay the Roman soldiers".

¹⁹ "Acomiadat Mandoni amb cap altra exigència que la de diners per tal de que els soldats rebessin la seva soldada".

escàs en el temps i extremadament reduït des d'un punt de vista del seu abast territorial²⁰. Nosaltres, però,ensem que caldria matisar en gran mesura aquesta idea àmpliament acceptada per la literatura especialitzada, principalment a causa de la multiplicitat de significats atribuïbles al mot *stipendium*, veritable pedra angular de la polèmica. Així sabem que una anàlisi minuciosa de les dades disponibles com a mínim per a Hispània sembla desmentir-ho en gran mesura per a un període tan antic, ja que gairebé cap d'ells està en relació directa amb un hipotètic impost directe en diners sobre les províncies insauresat *ex professo* per Roma²¹.

En aquest sentit, la possibilitat de dotar aquest terme polèmic, i d'origen indiscutiblement militar, d'un contingut eminentment fiscal és, per a una època tan remota més aviat escassa si ens atenim al context històric global del període. Fins i tot hi ha dubtes raonables de que s'haguessin desenvolupat sistemes fiscals de caire regular en èpoques tan remotes en *provinciae* de conquesta més antiga, com Sardenya-Còrsega o Sicília, i en les quals les requisicions puntuals especialment de caràcter frumentari per motius bèl·lics encara van ser importants durant tot el conflicte romano-púnic i més enllà (Garnsey 1994: 31-34). Si els dos comandants romans pretenien castigar els sublevats del 205 a.C. i a la vegada obtenir algun tipus de compensació creiem lògic pensar que, un cop doblegades les forces rebels, se'ls exigís una determinada quantitat en metàl·lic, en metall en brut o manufacturat per poder correspondre immediatament al pagament d'aquella part de la soldada que les tropes rebien en campanya, i que a causa de les particulars condicions de la guerra amb Cartago els subministres no havien arribat a temps, com així ho demostren fets com el motí del campament de Sucro, com ja havíem vist (cf. n. 5).

²⁰ Schulten (1930: 306-312); Roldán (1978: 54); Knapp (1977: 62); Blázquez (1982: 72-73); López Castro (1995: 148).

²¹ Aguilar, Ñaco (1997: 71-85); Ñaco (1997: caps. III, XI-XIII). Les posicions historiogràfiques sobre la història de la fiscalitat romana en general, i durant el període republicà en particular, no es poden desprendre fàcilment d'un cert hermetisme, probablement causat per la constant reiteració d'alguns postulats tradicionalment acceptats: Fernández Uriel (1995: 159-181). Fins i tot caldria matisar-ne l'abast generalitzat durant el segle II a.C. en base a noves interpretacions de l'únic testimoni literari que historiogràficament hom ha utilitzat (Cic. II Verr. III, 6, 12), juntament amb un estudi més aprofundit de l'aparició de *stipendium* i *stipendiarii* de forma explícita en la *Lex Agraria Epigraphica* del 111 a.C. (lin. 80ss.), que reflecteix el *statu quo* posterior a la conquesta i l'organització de la nova província d'*Africa* després de la seva conquesta en el 146 a.C., la qual cosa de ben segur n'exigeix una dedicació particularment monogràfica.

Com a mínim, havien de poder repartir un botí decent entre els soldats quan, ja en el campament d'hivernada estant, es procedís al recompte de la seva política de saqueig. Al mateix temps, el gra i l'equipament també compensaria una possible manca d'aprovisionaments dels exèrcits hispànics, en uns moments en els quals l'esforç del Senat es centrava en el setge de Cartago. No estaríem en conseqüència molt allunyats de la política catoniana del *bellum se ipsum alet* (Liv. XXXIV, 9, 12), segons la qual havia de ser responsabilitat dels exèrcits destinats fora d'Itàlia autoabastir-se de les despolles dels enemics i dels possibles acords amb els indígenes, i confiar molt menys encara en les ajudes que el Senat els pogués enviar. Patrick Le Roux ho ha definit molt recentment com el domini de la *culture militaire* (Le Roux 1995: 22ss.).

Segons J. Muñiz, i nosaltres hi estem plenament d'acord, el passatge de Livi que hem analitzat amb tot detall no prova l'existència o l'aplicació d'un sistema fiscal directe sobre els pobles sublevats o, en tot cas, el possible pagament en metàl·lic segons les exigències romanes del què tot sovint ha estat qualificat com a un mer tribut. En tot cas caldria interpretar-ho en el sentit de que el comandament romà traspassava als vençuts la responsabilitat de facilitar el *stipendium*, entès aquest com a soldada per a les tropes romanes i, en aquest cas particular i després d'una doble sublevació en poc més d'un any, en una quantitat doble a la usual o, també és possible, que durant un període concret de dues campanyes successives, tot i que el text especifica *eius anni*. Probablement així era com ho devia estipular en alguna mesura el propi tractat de rendició amb els ilergetes, del que Livi només ens facilita més que alguns petits detalls, i que hauria fet corresponsables del manteniment legionari als *hispani* en aquella ocasió i durant dues campanyes seguides²².

Un dels problemes principals dels exèrcits romans a la Península va ser secularment l'aprovisionament durant l'estacionament de les tropes en períodes d'hivernada. És molt possible que una de les sol·lucions adoptades, malgrat la poca informació disponible, estigui directament relacionada amb l'allotjament de les tropes no només en campaments romans construïts *ex professo*, sinó també en o a prop de poblacions indígenes amb les quals Roma hagués ja entrat en contacte mercès a tractes de *deditio in fidem*. Aquestes es podrien haver vist en l'obligació de proporcionar aixopluc i tota mena de

²² Muñiz (1982: 42-45). Anteriorment, Sutherland (1971: 44ss.) ja havia qualificat l'exigència d'aquest *stipendium* com a una mera indemnització puntual.

serveis als soldats, esdevenint una forma més de submissió indirecta respecte a les ja conegudes, i no per això menys gravosa com sabem per altres períodes²³. Així, no és gens descartable que assistíssim a un intent d'adequar ja en moments primigenis de la presència romana a Hispània les necessitats futures d'hostatjament dels legionaris en o a prop d'establiments indígenes, i més si tenim present que per fer tal cosa s'hauria de comptar amb aliats fidels, i els ilergetes sabem que ho seran. Lògicament les autoritats romanes no es podien permetre que un estat d'inseguretat interna posés en perill no només el control directe sobre la població indígena, sinó també el control estratègic d'una regió determinada. No sabem si aquesta política havia estat aplicada en períodes anteriors desde l'arribada de Roma a la Península, però és molt possible que amb la pacificació progressiva de determinats territoris aquesta fos extraordinàriament potenciada. Seria també una forma més de valorar la lenta però inexorable intervenció romana en els afers interns de les comunitats indígenes, malgrat que en un grau encara poc intel·ligible per nosaltres. L'exèrcit tindrà en qualsevol cas la clau de volta en tot aquest procés. Les atribucions dels *praefecti* que els comandants romans molt probablement situaran al capdavant de les diferents guarnicions restarien encara poc definides des d'un punt de vista administratiu. Segurament estarien revestides d'un marcat caràcter militar, ja que respondrien a la figura de simples legats militars del pretor per a missions específiques, sense gaire atribucions de tipus administratiu però a la vegada dotats de mecanismes coercitius i de propaganda extraordinàriament intervencionistes sobre les poblacions indígenes a les quals havien de controlar o, simplement, vigilar com alguns testimonis immediatament posteriors evidencien perfectament²⁴.

²³ Nàco (en premsa b). En períodes posteriors de la història de Roma l'hostatjament indígena de tropes regulars romanes està perfectament documentat, representant tot sovint un mecanisme d'extorsió molt important, suplementari o en tot cas emmascarant formes més desenvolupades i complexes de fiscalització regular (Plut., *Sert.* VI, 3-4). En el Baix Imperi en tenim molts més testimonis, cf. Goffart (1980).

²⁴ Cabrero (1993: 186ss.) en què mostra l'exemple del què succeix a *Castulo* en l'any 99 a.C., quan la població de la ciutat es rebel·la contra les autoritats romanes i, sobretot, contra la guarnició que havien d'encarregar-se de mantenir, assassinant a tots els legionaris romans que en formaven part. Aquest fet ens demostraria com, més d'un segle després de l'arribada de Roma a la Península i, sobretot, d'haver entrat en contacte amb *Castulo*, el manteniment de les tropes podia suposar una càrrega important per a les poblacions indígenes. També, la polèmica al voltant de les atribucions dels *praefecti* es pot seguir en els esdeveniments de Gadir (206 a.C. i 199 a.C.), i de l'ambaixada hispànica al Senat del 171 a.C. Cf. Nàco (1997: 151-165 i 687-690).

Tornant de nou al text de Titus Livi, el fet d'exigir a més del *stipendium*, qualsevol que sigui la interpretació moderna del terme que volguem aplicar en aquest cas, una indeterminada quantitat de *frumentum sex mensum imperatum* significa que també estem davant d'un reclam puntual i extraordinari, producte de les conseqüències d'una situació bèl·lica concreta, però que va servir perfectament per augmentar les reserves de gra per a la intendència de Lentulus i Acidinus, a esquenes dels *dediticii* ilergetes, en una política que serà a partir d'aquell moment habitual. Dificilment trobaríem tanmateix una correspondència directa entre allò exigint per fer front a la soldada, unes quantitats suficients per mantenir algunes tropes durant prop de dues campanyes, i la quantitat de gra que les poblacions sotmeses havien d'entregar, en aquest cas totalitzant un període de sis mesos, probablement els que restarien inactius prop de la costa durant la seva hivernada. Al mateix temps sabem de l'exigència de *sagaque et togae exercitui*, allò que Livi anomena en altres ocasions *vestimenta* (Liv. XXIII, 48, 4-11), especificant-ne que era per a l'exèrcit, quan és evident que la totalitat de les reclamacions tenien aquest destí, com ja hem apuntat més endalt. Finalment, i en tercer lloc, els comandants romans van prendre una mesura ja habitual en els tractats de *deditio*, la captura d'ostatges, procedint en aquesta ocasió segons afirma Titus Livi, d'aproximadament unes 30 poblacions diferents, *et obsides ab triginta ferme populis accepti*, la qual cosa ens permet conèixer l'important abast de la rebel·lió capitanejada pels ilergetes i seguida també per altres poblacions. Probablement, la majoria d'aquests *populi* devien haver estat sotmesos a uns tractes de rendició semblants, tot i que el fet de que únicament els ilergetes siguin considerats per les fonts literàries com a fidels aliats de Roma a partir d'aquells moments podria significar una diferència notòria en el tracte, que hauria pogut tenir un reflex directe en el tipus de pacte específic establert de forma bilateral amb Roma en cadascun dels casos. Res se'ns diu tampoc explícitament sobre la imposició d'una guarnició en cadascuna de les poblacions revoltades, però segurament aquesta mesura els devia ser aplicada de forma immediata, com es desprèn d'algunes de les disposicions contingudes en aquest sentit en el Bronze d'Alcàntara, i que s'entreu fàcilment aplicable després del què podríem qualificar com a una veritable reincidència.

Finalment, de l'anàlisi de les causes i conseqüències de la revolta capitanejada pels ilergetes sembla desprendre's que estem davant d'una mostra tangible d'una política militar iniciada des del precís instant de l'arribada dels exèrcits romans a la Península. Segons aquesta el producte de l'extrac-

ció de riquesa provinent tant dels enemics cartaginesos fruit dels combats directes, com dels propis indígenes quan els primers varen ser finalment foragitats definitivament de la Península, revertirà immediatament sobre la mateixa màquina militar romana a Hispània. A més a més, sempre que la situació ho permeti, una part dels recursos es drenaran exteriorment en direcció a Roma, i una quantitat indeterminada dels guanys en forma de botins de guerra serà ingressada a l'*Aerarium Saturni* en el moment de l'arribada dels contingents rellevats després d'un període determinat d'activitat bèl·lica. Malgrat que la marxa d'Escipió una vegada vençuts els cartaginesos va suposar per als nous comandants romans a la Península desprendre's d'una bona quantitat de riqueses procedents de les importants victòries de l'antic procònsol, els propietaris encarregats del manteniment de la situació militar hispana fins com a mínim la victòria definitiva sobre Cartago, comptaven amb una bona colla de nous *dediticii-stipendiarii* als quals extorsionar en virtut, però a la vegada també, mercès únicament al seu nou estatut de subjecció, la qual cosa els facilitava la labor i els permetia no només l'acumulació de riquesa, sinó també l'aprovisionament *in situ* dels seus exèrcits²⁵.

Aquesta mateixa política fiscal fou l'emprada per Roma sobre els ilergetes en uns moments de ple

domini de la cultura militar que s'escau decididament autàrquica. Es prioritzen les activitats de tipus detractiu dels exèrcits romano-itàlics, com a mínim en les zones frontereres i en les més directament afectades pel què podríem anomenar una veritable *economia de guerra*, molt per sobre d'una ingent política de caràcter organitzatiu i regularitzat, que ni la lògica històrica ni la interpretació més imaginativa de la documentació a l'abast ens poden demostrar que hagués estat mai aplicada conscientment en aquest període. Des del punt de vista romà, la guerra es continuava alimentant a si mateixa i representava l'únic argument amb el qual exigir als ilergetes i als seus aliats, una vegada pacificada la revolta del 205 a.C., tot un conjunt d'indemnitzacions i impositcions que a la vegada els eren necessaris als mateixos exèrcits romans per a sobreviure sense dependre directament dels subministres exteriors. En una situació de postguerra, a més a més, totes aquestes contribucions havien d'ajudar a recordar la fragilitat del status del *populus ilergeta* i la seva subjecció total a la nova potència. També és cert, tanmateix, que molt probablement a causa del fet d'ésser considerats per Roma com a *socii* des d'un punt de vista militar (Liv. XXXIV, 11, 6) i d'haver escollit el bàndol *políticament correcte* en la gran revolta indígena dels anys 197-195 a.C., devien haver estat notablement alleugerits en les seves condicions de submissió. De nou, se'ns mostra la subtilitat i la versatilitat dels tractes amb els quals Roma encara les seves relacions amb el món indígena, ja que d'una *deditio* en tota regla en naixerà una aliança sòlidament establerta.

²⁵ Muñiz (1982: 42.), Naco (1997: 116ss.).

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR, M.ª A.; ÑACO, T. (1995), "Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión. I. Período protoprovincial (206-195 a.C.)", a GARCIA-BELLIDO, M.P., CENTENO, R.M.S., (eds.), *La moneda hispánica. Ciudad y territorio*, Anejos de AespA, XIV. Madrid, pp. 281-288.
- AGUILAR, M.ª A.; ÑACO, T. (1997), "Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión. Y II. 195-171 a.C. Algunos textos polémicos", *Habis*, XXVIII, pp. 71-85.
- ALMAGRO-GORBEA, M. (1995), "La moneda hispánica con jinete y cabeza varonil: ¿tradición indí-

gena o creación romana?", *Zephyrus*, LXVIII, pp. 235-266.

BARONOWSKI, D. W. (1990), "Sub umbra foederis aequi", *Phoenix*, 44.4, pp. 345-369.

BLÁZQUEZ, J. M.; TOVAR, A. (1975), *Historia de la Hispania romana*, Alianza Editorial. Madrid.

BLÁZQUEZ, J. M. (1982), "El sistema impositivo en la Hispania romana", *Historia de la Hacienda española. Epocas antigua y medieval. Homenaje al Profesor García de Valdeavellano*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, pp. 71-125.

- BLÁZQUEZ, J. M. (1996), "Los Ilergetes en el cuadro de los restantes pueblos iberos durante la Segunda Guerra Púnica", id. BLÁZQUEZ, J. M., *España romana*, Madrid, pp.13-20, (reimpr. de *Prehistòria i Arqueologia en la Conca del Segre*, Puigcerdà, 1988).
- CABRERO, J. (1993), "Relaciones entre una ciudad provincial y el poder romano: el caso de Cástulo", *Hispania Antiqua*, XVII, pp. 183-196.
- CASTILLO, C. (1995), "El progreso de la epigrafía romana en Hispania (1988-1992)", *Emerita*, XLIII.2, pp. 187-223.
- CHRISSANTHOS, S. G. (1997), "Scipio and the mutiny at Sucro, 206BC", *Historia*, Band XLVI, 2, pp. 172-184.
- DUPRÉ, N. (1981), "La politique romaine en Espagne pendant la Deuxième Guerre Punique. L'exemple de la Vallée de l'Ebre", *REL*, pp.121-152.
- FERNÁNDEZ URIEL, P.(1995), "Algunas precisiones sobre el sistema fiscal romano", *Espacio, tiempo y forma, Serie II, Historia Antigua*, t.VIII, pp. 159-181.
- EBEL, Ch. (1991), "Dum Populus Romanus Vellet", *Historia*, Band XL.4, pp.439-448.
- ECKSTEIN, A. M. (1987), *Senate and General. Individual decision-making and Roman foreign relations 264-194BC*, Berkeley.
- GARCÍA-BELLIDO, M. P. (1993), "El proceso de monetización en el Levante y Sur hispánico durante la Segunda Guerra Púnica", *Lengua y cultura en la Hispania prerromana*, Salamanca, pp.317-347.
- GARCÍA-BELLIDO, M. P.(1995), "Moneda y territorio: la realidad y su imagen", *AEspA*, 68, 1995, pp. 131-147.
- GARNSEY, P. (1994), "L'approvisionnement des armées et la ville de Rome", *Le ravitaillement en blé de Rome et des centres urbains des débuts de la République jusqu'au Haut Empire. Actes du Colloque Int.de Naples (1991)*, Naples-Rome, pp. 31-34.
- GOFFART, W. (1980), *Barbarians and Romans, AD418- 584. The techniques of accommodation*, Princeton.
- GONZÁLEZ ROMÁN, C. (1989), "Dediticii y clientes en el área ibérica de la Hispania republicana con anterioridad a las Guerras Civiles", *Esclavos y semilibres en la Antigüedad Clásica*, Universidad Complutense de Madrid, pp. 187-209.
- GRELLE, F. (1990), "Città e trattati nel sistema romano imperiale", FRASCETTI, A.; GIARDINA, A., (eds.), *I trattati nel mondo antico, forma, ideologia e funzione*. Roma, 1990, pp. 237-256.
- GUADAN, A. de (1974), *Comentario histórico-numismático sobre la campaña de Escipión en Hispania entre 210 y 205 a.C.*, Barcelona.
- HOYOS, B. D. (1990), "Populus Seanoc[...], 104 BC", *ZPE*, 93, 1990, pp. 89-95.
- JUNYENT, E. (1994), "Iltirida", *Leyenda y arqueología de las ciudades prerromanas de la Península Ibérica. Ciclo de conferencias (Madrid, 25 y 26 de noviembre 1993)*, Museo Arqueológico Nacional. Madrid, vol. I, pp. 77-94.
- KNAPP, R. C. (1977), *Aspects of the Roman Experience in Iberia (206-100 BC)*. Valladolid.
- LE ROUX, P. (1995), *Romains d'Espagne. Cités & politique dans les provinces. II siècle av. J.-C - IIIe ap.J.C*, Paris.
- LÓPEZ CASTRO, J. L. (1995), *Hispania Poena. Los fenicios en la Hispania romana*, Editorial Crítica, Barcelona.
- LÓPEZ MELERO, R. et alii (1984), "El bronce de Alcántara. Una deditio del 104 a.C.", *Gerión*, 2, pp. 265-323.
- MARCHETTI, P. (1978), *Histoire économique et monétaire de la deuxième guerre punique*, Bruxelles.
- MARIN DIAZ, M.A.(1988), *Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana*, Granada.
- MOORE, F. G. (1971), *Livy. Books XXVIII-XXX*, ATHe Loeb Classical Library", vol.VIII, Cambridge (Mass.)-London, (1st.1949).
- MORET, P. (1997), "Les Ilergetes et leurs voisins dans la troisième décennie de Tite-Live", *Mélanges C. Dommegue, Pallas*, 46, pp. 147-165
- MUÑIZ, J. (1982), *El sistema fiscal en la España romana. República y Alto Imperio*, Editorial Pórtico, Zaragoza.
- ÑACO, T. (1997), *La política fiscal romana a Hispania durant els primers decennis de la conquesta (218-167 a.C)*, UAB, 1996, edició en microfita, Servei de Publicacions. Premio Pastor (Madrid, 1996). IV Premio Romanístico Internazionale Gérard Boulner (Università di Napoli Federico II-1998).
- ÑACO, T. (en premsa a), "The Mutiny at Sucro of 206BC and Early Roman Taxation Policy in Spain. A reappraisal".
- ÑACO, T. (en premsa b), "Hospitium militare. L'hivern, les legions romanes i les ciutats peregrines durant els dos últims segles de la República", *Faventia*, 21.2.
- PAYÀ, X et alii (1996), "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'Ilerda", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, VI, pp.119-149.
- PELLETIER, A. (1986), "Les Hispani et l'Hispania de Tite-Live", *MVC*, XXII, pp.5-25.
- PELLETIER, A. (1987), "Sagonte, Ilturgi, Astapa trois destins tragiques vus de Rome", *MCV*, XXIII, pp.107-124.
- PENA, M.ª J. (1994), "Importance et rôle de la terre dans la première période de la présence romaine dans la Péninsule Ibérique", en DOUKELLIS, P.N.,

- MENDONI, L.G., (eds.), *Structures rurales et sociétés antiques*, (Corfou, 1992), Paris, pp.329-337.
- PÉREZ, A. (A) (1996), "La ciutat d'Ilerda de la conquesta romana al Baix Imperi (s.II a.C.-Vd.C.)", *Fonaments*, IX, pp.145-201.
- PÉREZ, A. (B) (1996), "Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana", *AEspA*, 69, pp.37-56.
- PRIETO, A. (1995), "L'espace social du pouvoir en Hispania Romaine", *Pouvoir et Imperium*, Jovene Ed. Napoli, pp.213-226.
- PRINCIPAL, J. (1996), "Els inicis del procés imperialista romà a Catalunya. La Hispània Citerior (-205/-197)", *Fonaments*, IX, pp.203-216.
- RICHARDSON, J. S. (1976), "The Spanish mines and the development of provincial taxation in the second century BC", *JRS*, 66, pp.139-152.
- RICHARDSON, J. S. (1986), *Hispaniae. Spain and the development of Roman Imperialism (218-82 BC)*, Cambridge.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, F. (1946), "La fides ibérica", *Emerita*, XIV, pp.164ss.
- ROLDÁN, J. M. et al. (1978), *Hispania romana. Historia de España Antigua*, Ed.Cátedra. Madrid.
- ROLDÁN, J. M. (1993), *Los hispanos en el ejército romano de época republicana*. Salamanca.
- SALMON, E. T. (1986), "Scipio in Spain and the Sucro incident", *Studia Classica*, XXIV, pp.77-84.
- SCHULTEN, A. (1930), "The Romans in Spain", *Cambridge Ancient History*, 1st edition, vol.VIII, pp. 306-325.
- SUTHERLAND, C. H. V. (1971), *The Romans in Spain (217BC-AD117)*. New York/London, (1st.1939).
- VILLAR VIDAL, J. A. (1993), *Tito Livio. Historia de Roma desde su fundación. Libros XXVI-XXX*, Vol.V, Editorial Gredos, Col.BCG, n1177. Madrid.
- VILLARONGA, L. (1987), *Numismática antigua de Hispania*, 2a.edición. Barcelona.